

EKSAMEN I FAG 74142 FYSIKK 2, Fakultet for Bygg og –miljøteknikk, Fredag 12. desember 1997

Tid: kl. 0900 – 1300.

Tillatte hjelpemidler: B2- Typegodkjent kalkulator med tomt minne; O. Jähren og K.J. Knutsen: Formelsamling i matematikk; K. Rottmann: Matematische Formelsammlung; S. Barrett og T.M. Cronin: Mathematical Formulae; H.D. Young: University Physics, eller Benson: University Physics

LØSNINGSFORSLAG

OPPGAVE 1.

Forslag til poenggiving ved bedømming

a) Potensialet er gitt ved:

$$V(r) = \begin{cases} \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 R} \cdot (5 - 4(r/R)^2) & \text{for } r < R \\ \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 r} & \text{for } r > R \end{cases}$$

Generelt er $\vec{E} = -\nabla V$. Her velges kulekoordinater, og siden det er gitt at det er en sfærisk symmetrisk fordeling

er: $\vec{E} = -\nabla V = -\frac{\partial V}{\partial r} \vec{e}_r$, hvor $\vec{e}_r$ er enhetsvektoren i radiell retning. Det elektriske feltet blir da:

$$\vec{E}(r) = \begin{cases} \frac{8Q}{4\pi\epsilon_0 R^2} \cdot \frac{r}{R} \vec{e}_r & \text{for } r < R \\ \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 r^2} \vec{e}_r & \text{for } r > R \end{cases}$$

Opptegning av feltet viser diskontinuitet ved $r = R$

Ladningsfordelingen finnes ved å bruke Gauss lov for ulike r :

$$\oiint \vec{E} \cdot \vec{dA} = \frac{Q_{inne}}{\epsilon_0} = \frac{1}{\epsilon_0} \iiint \rho(x, y, z) dx dy dz = \frac{1}{\epsilon_0} \int \rho(r) 4\pi r^2 dr$$

hvor ladningstettheten $\rho(x, y, z) = \rho(r)$ på grunn av sfærisk symmetri, som gjør at volumelementet $dx dy dz$ blir $4\pi r^2 dr$. Siden vi nå kjenner $E(r)$, og velger en sfærisk Gaussflate med sentrum i ladningsfordelingen, får en, først for $r < R$:

$$\oiint \vec{E} \cdot \vec{dA} = \frac{8Qr 4\pi r^2}{4\pi\epsilon_0 R^3} = \frac{8Qr^3}{\epsilon_0 R^3} = \frac{1}{\epsilon_0} \int \rho(r) 4\pi r^2 dr. \quad \text{Ved å derivere begge sider av likn., får en: } \frac{24Qr^2}{\epsilon_0 R^3} = \frac{1}{\epsilon_0} \rho(r) 4\pi r^2$$

og omarbeidet: $\rho(r) = \frac{6Q}{\pi R^3}$ for $r < R$

Formen på $E(r)$ (og $V(r)$) for $r > R$ er den samme som for en totalladning Q innenfor $r \leq R$; dvs at det ikke er noe ladning i området $r > R$. Men, totalladningen for $r < R$ er $\frac{4}{3} \pi R^3 \rho(r) = \frac{4}{3} \pi R^3 \frac{6Q}{\pi R^3} = 8Q$, dvs at det må være en overflateladning på $-7Q$ for at dette skal være oppfylt. Oppsummert:

$$\rho(r) = \begin{cases} \frac{6Q}{\pi R^3} & \text{for } r < R \\ -7Q & \text{for } r = R \\ 0 & \text{for } r > R \end{cases}$$

b) De flatene som er i kontakt med ladningen er karakterisert ved at $\vec{E} \perp \vec{dA}$; dvs at fluksen: $\Phi_E = \iint \vec{E} \cdot \vec{dA} = 0$ for disse 3 flatene. Fluksen gjennom de tre andre flatene finnes (lettest) ved å se på symmetrien: Disse tre flatene er lokalisert på samme måte i forhold til ladningen, og fluksen gjennom hver av de er like store. Ved å ta betrakte at den valgte kubene er en av 8 like kuber, hver med tre tilsvarende flater som har like stor fluks, finner en at fluksen for hver av disse flatene er 1/24 av den totale fluksen disse. Den totale fluksen finnes ved bruk av Gauss lov (f.eks. for en kuleflate), og en finner:

$$\Phi_E = \frac{1}{3 \cdot 8} \iint \vec{E} \cdot \vec{dA} = \frac{1}{24} \frac{Q}{\epsilon_0}$$

c) Elektrisk potensiell energi konverteres til kinetisk energi: $q_p V = \frac{1}{2} m_p v^2$ Dette gir at hastigheten er: $v = \left(\frac{2q_p V}{m_p} \right)$

Alternativt kan dette vises:

Kraften som aksellerer protonet i det elektriske potensialet er

$$F = q_p E = q_p \frac{V}{d} = m_p a.$$

For aksellerasjonen gjelder:

$$s = \frac{1}{2} at^2 = \frac{1}{2} \frac{q_p V}{d m_p} t^2 = d; \text{ Dvs, at tiden det tar fra } s=0 \text{ til } s=d \text{ er: } t = \sqrt{\frac{2d^2 m_p}{q_p V}} \text{ og hastigheten ved inngang til}$$

magnetfeltet er: $v = v_0 + at = 0 + \frac{q_p V}{m_p d} \sqrt{\frac{2d^2 m_p}{q_p V}} = \sqrt{\frac{2q_p V}{m_p}}$. Med numeriske verdier fås:

$$v = \sqrt{\frac{2q_p V}{m_p}} = \sqrt{\frac{2 \cdot 1.610^{-19} \text{ C} \cdot 3000 \text{ V}}{1.6710^{-27} \text{ kg}}} = \sqrt{5.7510^{11} \text{ CV} / \text{kg}} = \sqrt{5.7510^{11} \text{ As}(\text{kg m}^2 / \text{As}^3) / \text{kg}} = 7.5810^5 \text{ m/s}$$

Vi finner treffposisjon på den fotografiske platen ved å se på sirkelbevegelsen i et magnetfelt. Da gjelder at protonet vil følge en sirkelbane med radius R_p :

$$R_p = \frac{m_p v}{q_p B}; \text{ og vil treffe den fotografiske platen i en avstand } 2R_p \text{ fra aperturen: } 2R_p = 2 \frac{m_p}{q_p B} \sqrt{\frac{2q_p V}{m_p}} = \frac{2}{B} \sqrt{\frac{2m_p V}{q_p}}. \text{ Med}$$

$$\text{numerisk tall finnes: } 2R_p = \frac{2}{B} \sqrt{\frac{2m_p V}{q_p}} = \frac{2 \cdot 1.6710^{-27} \text{ kg} \cdot 7.58 \cdot 10^5 \text{ m/s}}{0.4 \text{ T} \cdot 1.6010^{-19} \text{ C}} = 3.9310^{-2} \text{ m}.$$

d) Fra utledningen i oppgave c), har en partikkel med masse og ladning som et proton treffer skjermen i en avstand:

$$2R_p = 2 \frac{m_p}{q_p B} \sqrt{\frac{2q_p V}{m_p}} = \frac{2}{B} \sqrt{\frac{2m_p V}{q_p}}$$

Denne er utledet uten noen antakelse, og er derfor gyldig generelt. For forholdet mellom denne og en ukjent partikkel får en:

$$\frac{2R_x}{2R_p} = \left(\frac{2}{B} \sqrt{\frac{2m_x V}{q_x}} \right) / \left(\frac{2}{B} \sqrt{\frac{2m_p V}{q_p}} \right) = \sqrt{\frac{m_x q_p}{m_p q_x}}$$

Når ladningen på de to ukjente partiklene er $2 q_p$, fås:

$$\frac{2R_x}{2R_p} = \sqrt{\frac{m_x q_p}{m_p q_x}} = \sqrt{\frac{m_x q_p}{m_p 2q_p}} = \sqrt{\frac{m_x}{2m_p}}; \text{ eller rearrangert: } m_x = 2m_p \left(\frac{2R_x}{2R_p} \right)^2$$

For de to observerte flekkene har vi: $2R_x = 2.5 R_p$, og $5 R_p$; får en:

$$m_x = 2m_p \left(\frac{2.5R_p}{2R_p} \right)^2 = 3.1m_p; \quad m_x = 2m_p \left(\frac{5R_p}{2R_p} \right)^2 = 12.5m_p$$

$$m_1 = 5.2 \cdot 10^{-27} \text{ kg}; \quad m_2 = 2.09 \cdot 10^{-27} \text{ kg}.$$

OPPGAVE 2.

a) Den magnetiske fluks gjennom den lukkede sløyfen er gitt ved:

$$\phi_B = \iint \vec{B} \cdot d\vec{A}$$

For situasjonen er $d\vec{A} = dA \vec{k}$, og vi kan beregne fluksen ved å dele opp det totale magnetfeltet i de to komponentene med retningen parallelt y og z-aksen. For komponenten av B langs y-aksen er $\vec{B} \cdot d\vec{A} = 0$ og for komponenten av B langs z-aksen er $\vec{B} \cdot d\vec{A} = B dA$. Siden avstanden D mellom skinnene er konstant, er $dA = D dx$, og integrasjonen går fra $x=0$ til $x=vt$. Dette gir:

$$\phi_B = \iint \vec{B} \cdot d\vec{A} = 3DB_0 \int_{x=0}^{vt} (1 + \beta x) dx = 3DB_0 \left(vt + \frac{\beta(vt)^2}{2} \right) = 3DB_0 vt \left(1 + \beta vt/2 \right)$$

Av resultatet ser en at for den tidsavhengige grensen $\beta > -2/vt$ vil fluksen være positiv, mens for $\beta < -2/vt$ vil den magnetiske fluksen ha motsatt fortegn.

b) Den induerte elektromotoriske kraften setter opp en strøm som finnes ved å bruke Faraday's lov. Den elektromotoriske kraften er gitt ved:

$$\mathcal{E} = -\frac{d\phi_B}{dt}$$

Ved innsetting av uttrykket for den magnetiske fluksen finner en:

$$\mathcal{E} = -\frac{d\phi}{dt} = -\frac{d(3DB_0vt(1+\beta vt/2))}{dt} = -3DB_0v(1+\beta vt)$$

Strømmen settes opp i en krets som har en motstand R som øker med økende tid:

$$R = D(\lambda + \lambda_A) + 2x\lambda = D(\lambda + \lambda_A) + 2\lambda vt$$

hvor det første leddet skyldes spesifikk motstand i forbindelsesskinnen samt den staven som dras, og det tidsavhengige leddet skyldes den økende motstanden som inkluderes i kretsen ved at staven A-A forflytter seg, og faktoren 2 i dette leddet kommer av at begge skinnene må tas med. Den induerte strømmen blir da:

$$I = \frac{\mathcal{E}}{R} = -\frac{3DB_0v(1+\beta vt)}{D(\lambda + \lambda_A) + 2\lambda vt}, \quad t > 0$$

Retningen på strømmen finnes ved å bruke Lenz lov. For den tidsavhengige grensen $\beta > -1/vt$ (som går mot 0 for store t) vil den induerte strømmen gå med klokka, og for $\beta < -1/vt$ vil den gå i motsatt retning. Dvs., at for en negativ verdi av β vil en få en endring av stømretningen ved et tidspunkt t_r som er gitt ved $t_r = -1/(\beta v)$

c) Kraften på staven A-A finnes fra:

$$\vec{F} = I \vec{l} \times \vec{B}$$

hvor $\vec{l}$ er retningsvektoren langs staven A-A, og som har samme retning som strømmen. For positiv β er $\vec{l} = -D \vec{j}$.

y-komponenten av magnetfeltet er parallell med $\vec{l}$ og vil derfor ikke gi noe bidrag til kraften. Kraften blir:

$$\vec{F} = \frac{9D^2 B_0^2 v(1+\beta vt)^2}{(D(\lambda + \lambda_A) + 2\lambda vt)} \vec{i}$$

Dvs at kraften er rettet i positiv x-retning. Det samme svaret gjelder for negative β verdier og $t < t_r$. Grensen $t > t_r$ for negative β gir også positiv kraft fordi både B , og I har skiftet retning.

OPPGAVE 3

a) Bohrs atommodell beskriver at elektronen beveger seg i stasjonære baner som kan beskrives ved klassisk mekanikk, at sentripetaleksellerasjonen kommer frem ved kraften satt opp av det elektriske felt: $\frac{m_e v^2}{r} = \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 r^2}$ og den totale mekaniske energi til elektronet er gitt ved $E = K + U = \frac{m_e v^2}{2} - \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 r} = -\frac{e^2}{8\pi\epsilon_0 r}$. Utsendelse av lys forekommer ved overganger mellom stasjonære baner (til lavere energi), og energien til lyset er gitt ved: $hc / \lambda = \Delta E$. Vi kommer fram til likningen ved å bruke et resultat fra kvantemekanikken: vinkelmomentet til elektronet er kvantisert i heltallsmultipler av $h/2\pi = \hbar$; $m_e v r = n \hbar$; hvor n er et kvantetall, og h er Planck's konstant. Dette gir at tillatte energinivåer til elektronet (slik som i hydrogen) er gitt ved: $E_n = -\frac{m_e e^4}{8\epsilon_0^2 h^2} \left(\frac{1}{n^2}\right)$, og at bølgelengdene til det utsendte lyset er gitt ved $hc / \lambda = E_n - E_m = \frac{m_e e^4}{8\epsilon_0^2 h^2} \left(\frac{1}{m^2} - \frac{1}{n^2}\right)$. Ved innsetting av numeriske tall finner en:

$$\frac{1}{\lambda} = R \left(\frac{1}{m^2} - \frac{1}{n^2}\right)$$

hvor Rydbergs konstant $R = 1.097 \times 10^7 \text{ m}^{-1}$. Overgangene som er observert tilsvarende $m=3, n=2$ ($\lambda_a = 656.2 \text{ nm}$) og $m=4, n=2$ ($\lambda_b = 486.1 \text{ nm}$)

b) Formelen $I = I_0 \frac{\sin^2(N\varphi/2)}{\sin^2(\varphi/2)}$ gjelder for intensitetsfordelingen I, fra ett gitter med N spalter, i en retning θ som gir opphavs til en gangveiforskjell $\delta = d \sin \theta$ mellom lys fra nabo-spalter, og I_0 er intensiteten for lyset fra en spalte

IKKE KRAV

Dette vises ved å tegne N-vektorer etter hverandre, med innbyrdes vinkel φ , hver av vektorene har lengde E_0 . Netto-resultatet finnes ved å tegne en omskrevet sirkel til disse vektorene, resultatene settes opp som $E_T = 2R \sin(N\varphi/2)$, R elimineres ved bruk av $E_0 = 2R \sin(\varphi/2)$, som gir $E_T = E_0 \sin(N\varphi/2) / \sin(\varphi/2)$ som ved kvadrering og identifisering $E_0^2 = I_0$, gir resultatet. Hovedmaksima i interferensmønsteret observeres ..

SLUTT IKKE KRAV TIL LØSNING:

når $\varphi = 2m\pi$ hvor φ er faseforskjellen som skyldes gangveiforskjell for lys som passerer nabo-spalter:

$$\varphi = \frac{2\pi\delta}{\lambda} = \frac{2\pi}{\lambda} d \sin(\theta) = 2m\pi; \quad d \sin \theta = m\lambda; \quad \text{Når vi har observert avstanden mellom nabo-interferens maksima for 5}$$

mm, vil det si at d kan beregnes ved: $d = \lambda / \sin \theta$, med de små vinkler vi har her er $\sin \theta \approx \tan \theta = y / L$, og d

$$d = \lambda L / y = 0.6562 \cdot 1000 / 5 \mu\text{m} = 131.2 \mu\text{m} = 0.131 \text{mm}.$$

c)

Anta at $N = 2$; har da et dobbeltspalte eksperiment, og gangveiforskjell samt forskjell i optisk veilengde på grunn av 1 gangs passering gjennom den tynde filmen i forhold til den som ikke passerer den tynde filmen er gitt ved:

$$\varphi_2 = \frac{2\pi}{\lambda} \left(d \sin \theta - (n_a - 1) \frac{t_f}{\cos \theta} \right) = \varphi - \frac{2\pi}{\lambda} (n_a - 1) t_f = \varphi - \mathcal{G}.$$

Denne utledes ved å se på følgende bidrag: retningsbidrag (som over), samme fysiske avstand gjennom en trykkelse av filmen med en bølgelengde som avhenger av brytningsindeksen for den lysstrålen som passerer gjennom filmen og $n = 1$ for den som går utenom. I vår situasjon er vinklene små, vi kan regne (som over) at $\sin \theta \approx \tan \theta = y / L$, og under denne Betingelsen for konstruktiv interferens er som tidligere at fasevinkelen må være et heltalls multiplum av 2π . Dette gir:

$$\frac{2\pi}{\lambda} \left(d \sin \theta - (n_a - 1) \frac{t_f}{\cos \theta} \right) = 2m\pi; \quad d \sin \theta - (n_a - 1) \frac{t_f}{\cos \theta} = m\lambda$$

Med innsetting av $\sin \theta \approx \tan \theta = y / L$; $\cos \theta \approx 1$; og omregning finner en:

$$t_f = \frac{1}{n_a - 1} (d \sin \theta - m\lambda) = \frac{1}{n_a - 1} \left(d \frac{y}{L} - m\lambda \right); \quad m = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$$

Det er observert en forskyvning på $\Delta y = 2.5$ mm (langs y-aksen på observasjonsskjermen) ved innsetting av filmen. I utgangspunktet veit en ikke om dette tilsvarer samme interferensmaksima. Ser derfor først på størrelsen

$$\frac{d\Delta y}{L} = \frac{131.2 \mu\text{m} \cdot 2.5\text{mm}}{1000\text{mm}} = 327.5\text{nm}.$$

En ser av dette at minste tykkelse av filmen er gitt ved $m=0$ og $t_f = 393 / 0.63 = 519.8 \text{ nm} \approx 520 \text{ nm}$.

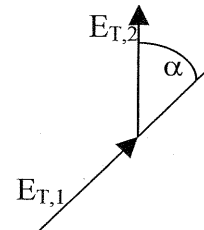
Uttrykkene over er utledet i tilfellet med dobbeltspalte; la oss sjekke om dette er gyldig også for flere spalter. For det generelle tilfellet med N -spalter vil en ved hjelp av viserdiagram vise at situasjonen kan beskrives med $N/2$ visere med innbyrdes faseforskjell φ (gitt kun av den retningsavhengige gangveiforskjellen), etterfulgt av $N/2$ visere (for de som passerer filmen) med samme innbyrdes faseforskjell. Absoluttverdien av amplituden til hver av disse resultantene er (jfr oppgitt uttrykk for intensiteten):

$$E_{T,1} = E_0 \sin(N\varphi/4) / \sin(\varphi/4); \quad E_{T,2} = E_0 \sin(N\varphi/4) / \sin(\varphi/4);$$

Vinkelen mellom den siste av viseren som ikke passerer filmen, og den første som passerer filmen er $(\varphi - \vartheta)$

Vinkelen α mellom $E_{T,1}$ og $E_{T,2}$ er:

$$\alpha = \left(\frac{N}{2} - 1\right) \frac{\varphi}{2} + (\varphi - \vartheta) + \left(\frac{N}{2} - 1\right) \frac{\varphi}{2} = \frac{N\varphi}{2} - \vartheta$$

Intensitetsfordelingen med filmen innsatt blir kvadratet av vektorsummen:

$$I = E_T^2 = (E_{T,1} + E_{T,2} \cos \alpha)^2 + (E_{T,2} \sin \alpha)^2 = E_{T,1}^2 + E_{T,2}^2 + 2 E_{T,1} E_{T,2} \cos \alpha = 2 \frac{E_0^2 \sin^2(N\varphi/4)}{\sin^2(\vartheta/4)} (1 + \cos(N\varphi/2 - \vartheta))$$

Dvs., en intensitetsfordeling som interferensmønsteret for $N/2$ spalter modulert med funksjonen $(1 + \cos(N\varphi/2 - \vartheta))$, det er denne siste funksjonen som varierer raskest, og vi regner som at det er maksima i denne som er avgjørende for posisjon til maksima i totalmønsteret. Får da følgende betingelse for maksima med filmen:

$$N\varphi/2 - \vartheta = 2n\pi \quad N \geq 2$$

Men: stringent krav om at $2N$ skal være et heltall ut fra at vi dekte de $N/2$ øverste spaltene, vil vi alltid ha et minimum pga første ledd, ved $\varphi = m\pi$; som gjør at observasjonen over ikke kan være observert for $N \geq 2$.

d) Oppløsningskravet sier oss at ved en økning av filmtykkelsen på 20 nm, trenger vi forskyvning i posisjonen til interferensmaksima på skjermen som er minst lik avstand fra et interferensmaksimum til nærmeste minimum ved de N -spaltene gitteret består av. Uten filmen innsatt er betingelsen for minima:

$$\varphi = \frac{2p\pi}{N}, \quad p = 1, 2, 3, \dots; \quad p \neq N, 2N.$$

Maksima: $\frac{2\pi}{\lambda} \left(d \frac{y}{L} \right) = 2m\pi$; Nærmeste minina: $\frac{2\pi}{\lambda} \left(d \frac{y + \Delta y_2}{L} \right) = \frac{2p\pi}{N}$;

Differanse $\frac{2\pi}{\lambda} \left(d \frac{\Delta y_2}{L} \right) = \frac{2p\pi}{N} - 2m\pi$; Betingelsen 'nærmeste minima og tilhørende maksima' uttrykkes matematisk ved

$p = mN + 1$. Dette gir: $\Delta y_2 = \frac{L\lambda}{dN}$

Forskyvning i interferensmaksima ved 20 nm økelse av filmtykkelsen: $\Delta y_1 (\Delta t_f = 20nm)$ finnes ved å bruke uttrykket over for interferensmaksima:

$$\frac{2\pi}{\lambda} \left(\frac{Ndy}{2L} - (n_a - 1) \cdot t_f \right) = 2m\pi$$

Forskyvning i posisjonen til interferensmaksima ved endring av filmtykkelse Δt_f er: $\Delta y_1 = \frac{2L}{Nd} (n_a - 1) \Delta t_f$

Avstanden mellom posisjonen til et observert nærmeste minima og det tilhørende maksima er:

Kravet gir nå at $\Delta y_1 \geq \Delta y_2$, som gir at:

$$\Delta y_1 = \frac{2L}{Nd} (n_a - 1) \Delta t_f \geq \frac{L}{d} \frac{\lambda}{N} = \Delta y_2 ;$$

Svar: Oppløsningen (rigorøst) er uavhengig av N; og det er ikke mulig å oppnå gitte spesifikasjoner. Dvs., at oppløsningen (i den tilnærnelsen vi betrakter her) er uavhengig av antall spalter.

Oppløsningsgrensa for filmtykkelsen Δt_f er

$$\Delta t_f = \frac{Nd}{2L} \frac{\Delta y_1}{(n_b - 1)} = \frac{\lambda}{2(n_b - 1)}$$
 hvor kriteriet for oppløsningsgrensa $\Delta y_1 = \Delta y_2$ er brukt ved overgangen.

Numerisk svar for gitteret $\Delta t_f(n_b) = 486.1 \text{ nm} / (2 \cdot 0.63) = 324. \text{ nm}$. Dvs., bruk den korteste bølgelengdene for å få bedre oppløsning.